

ZEMĚDĚLSTVÍ JAKO FAKTOR VÝVOJE OSÍDLLENÍ A DALŠÍHO ROZVOJE VENKOVSKÉHO PROSTORU

V. Trnková

TRNKOVÁ, V. (Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha): *Zemědělství jako faktor vývoje osídlení a dalšího rozvoje venkovského prostoru*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 23, 1987 (1) : 1-9.

Rozvoj venkova patří k aktuálním úkolům dneška. Hlavním faktorem, který ovlivňuje další vývoj venkova, rozmístění jeho obyvatelstva a životní podmínky na venkově, je zemědělství. Nesoulad vývojových koncepcí rozvoje osídlení a zemědělství vede k vyliďňování venkova a k odchodu pracovníků ze zemědělství. Tato situace je typická zejména pro nejmenší sídla, kde se nejvýrazněji projevují nepříznivé důsledky schematicky uplatňované kategorizace sídel.

venkov; osídlení; zemědělství; vývojové koncepce

Venkov v československých podmínkách představuje souhrn obcí do dvou, případně pěti tisíc obyvatel¹⁾ a jejich spádových území. V tomto prostoru pracuje a trvale žije zhruba 1/3 všeho obyvatelstva ČSSR.

Specifikou naší sídelní struktury, která se utvářela celým historickým vývojem, je velká hustota sídel, především malých (do 200 až 500 obyvatel), a malé vzdálenosti mezi sídelními jednotkami.

Dalším specifickým rysem našeho venkovského osídlení ve srovnání s jinými státy je určitá kompaktnost venkovského osídlení. Převážná část (asi 90 %) venkovského obyvatelstva ČSSR žije v aglomerových sídlech a jen asi 10 % připadá na rozptýlené osídlení.

Tento vyšší stupeň „soustředěnosti“ našeho venkovského osídlení má řadu předností. Umožňuje například snadnější obsluhu obyvatelstva, snižuje náklady na výstavbu technické i občanské vybavenosti a je i příznivější z hlediska tzv. sociálního prostředí, umožňuje kontakty mezi lidmi, sousedskou výpomoc atd.

Probíhající hospodářské a společenské změny venkova se odrážejí i v demografické charakteristice. Typ početné rodiny z venkova pomalu mizí, venkovská rodina se svým typem (převažují rodiny se dvěma dětmi) i způsobem života přibližuje rodině městské. Početně silnou skupinu na venkově představují staří lidé. S klesající velikostí vesnic se snižuje podíl nejmladších obyvatel a zvyšuje se počet nejstarších. Vesnice tak stárne, ztrácí podmínky pro přirozenou reprodukci a postupně se snižuje počet venkovského obyvatelstva. Výrazně nepříznivou věko-

¹⁾ Počet obyvatel v obcích je jedním z hlavních kritérií při zařazování obcí mezi obce venkovské či městské. Jiná kritéria však mohou obce i s více než 2 tis. obyvatel zařadit mezi obce venkovské.

vou strukturu vykazuje nejnižší skupina sídel do 99 obyvatel, ve které je podíl nejstaršího obyvatelstva v průměru o 10 % vyšší než ve městech.

Rozdíly ve věkové struktuře nevyplynuly pouze z rozdílné reprodukce obyvatelstva ve městě a na venkově, nýbrž jsou v převážné míře ovlivněny migrací. Migrační pohyby se bezprostředně i nepřímo podílejí na změnách věkové struktury. Bezprostřední vliv vyplývá ze skutečnosti, že obyvatelstvo stěhující se z venkova do měst je převážně mladších věkových skupin. Potvrzují to i výsledky rozboru intenzity migračních pohybů, z nichž vyplývá, že nejčastěji mění své trvalé bydliště muži ve věku 20—34 let a ženy ve věku 15—29 let. Tento fakt se odráží v absolutním i relativním zvyšování počtu městského obyvatelstva v mladších a středních věkových skupinách.

Pokles obyvatelstva na venkově lze očekávat i v nejbližších letech. Jak uvádí Slepíčka (1981), pro ČSR předpokládá koncepce osídlení pokles počtu venkovských obyvatel v letech 1970 až 2000 z 32,3 % na 27,0—22,5 %. V SSR je očekáván ještě radikálnější pokles — obyvatelstvo venkovských sídel má v období třiceti let poklesnout z 38,4 % na 29,7—23,6 %.

K nejvýraznějším pohybům dochází u nejmladších obcí. Kombinační zpracování vnitřní migrace podle velikostních skupin obcí ukazuje, že obyvatelé z nejmenších obcí se sice stěhují do všech skupin obcí, že však určitým pravidlem je „přibližování se“ k městu, tj. postupný pohyb z malé obce do větší, z větší do střediskové atd.

Hlavním důvodem migrace z malých obcí je koncentrace bytové výstavby a občanské vybavenosti do větších sídel a větší možnost pracovních příležitostí v těchto obcích.

Úroveň občanské vybavenosti patří mezi důležité faktory ovlivňující vztah člověka k místu bydliště (vedle řady dalších faktorů, jako je úroveň bydlení, přírodní prostředí v místě bydliště, spokojenost na pracovišti atd.) a v případě negativního hodnocení je jednou z příčin migrace.

Venkovské obyvatelstvo dává výrazně přednost bydlení na venkově (61,3 % dotazovaných, 54,3 % považuje za nejvýhodnější bydlení ve větší střediskové obci s určitou vybaveností). Městské obyvatelstvo označilo za nejvýhodnější bydlení v předměstské obci či na předměstí velkého města (27,3 %), zhruba 1/4 (24,7 %) bydlení ve větším, nikoliv však v hlavním městě. Nejméně přitažlivá pro obě skupiny obyvatelstva jsou průmyslová střediska a hlavní města. Značně poklesl zájem o bydlení v nejmenších obcích vzdálených od měst, a to jak u venkovského, tak u městského obyvatelstva. Tento fakt patrně vyplývá ze značné izolovanosti a nedostatečné vybavenosti těchto obcí. Malé obce se však staly vyhledávaným místem tzv. „druhé bydlení“ (chaty, chalupy), které do jisté míry zaručují existenci těchto malých sídel i v budoucnu.

K zásadním změnám dochází i ve skladbě ekonomicky aktivního obyvatelstva. Nedostatek pracovních příležitostí ve venkovských sídlech a zejména v menších sídlech vede ke značnému vyjíždění za prací. Původní převaha pracujících v zemědělství se s rozvojem velkovýroby a zvýšenou produktivitou práce výrazně změnila a dosahuje dnes na venkově jen čtvrtinový podíl na ekonomicky aktivním obyvatelstvu. Ani v kategorii malých sídel do 500 obyvatel nepřesahuje podíl zemědělců 1/3 pracujících, je stejný jako v průmyslu nebo terciální sféře, což dokládá výrazně smíšený charakter venkovské populace.

V rámci smíšenosti vesnice dochází ve venkovském prostoru k rozdělení pojmu vesnice a „zemědělství“, i když zemědělství zůstává i nadále hlavní územní složkou venkovského prostoru a výraznou součástí ekonomické základny venkovských obcí. Rostoucí sociálně ekonomická smíšenost podstatně přiblížila československou vesnici městu.

Zemědělství a lesní hospodářství není v současné době už zdaleka tak účinným sídlotvorným činitelem, jak tomu bylo v minulosti.

Sledujeme-li vzájemný vztah zemědělství a struktury venkovského osídlení během jejich vývoje, vidíme, že vývoj zemědělské výroby ve vztahu k vývoji osídlení probíhal v některých letech ve vzájemném souladu, struktura zemědělské výroby odpovídala struktura osídlení. V jiných letech, a zejména v současné době, se tyto dvě vývojové koncepce dostávají do rozporu.

Sít našich převážně drobných venkovských sídel byla založena a vyvíjela se v podmínkách zemědělské malovýroby. Hustota a velikost sídel byla přizpůsobena úživnosti sídel a únosné vzdálenosti mezi zemědělskou usedlostí a polnostmi při pěší procházce a použití živé tažné síly (koňský potah, tažný skot) pro spojení mezi bydlištěm a pracovištěm zemědělce.

Nízká produktivita práce udržovala na vesnici značný počet obyvatelstva. Počet venkovských sídel, jejichž lokalizace byla v podstatě ukončena již v 17. století, se nezměnil. Jejich hustá síť se stala základem a rámcem pro rozvoj kolektivních forem zemědělské výroby. Založení velkého počtu JZD podle zásady „co obec, to družstvo“ a nutnost využívání všech větších stávajících objektů ve všech sídlech pro kolektivní zemědělství i výstavba malokapacitních novostaveb, to vše vedlo k upevnění a stabilizaci dochovaného počtu sídel.

Velikost zemědělských podniků byla odvozena z rozlohy katastrálních území. Všechna sídla si ještě ponechala výrobní funkci. Kolektivizace probíhala v měřítku jednotlivých obcí a projevovala se soustředěním zemědělských provozů uvnitř sídel.

Investiční výstavba se omezovala na adaptace a jednoduché úpravy stávajících objektů. Teprve ve druhé polovině padesátých let se začaly stavět objekty nové, nesrovnatelně menší než jsou dnešní. Poněvadž téměř v každé obci bylo JZD, byly tyto objekty velmi rozptýlené.

V této první, sociálně a politicky nejbouřlivější etapě přestavby zemědělství nedošlo k výraznějším makrostrukturálním změnám v osídlení. Uvolňování pracovních sil ze zemědělství nevyústilo v hromadnou emigraci z venkova do měst, nýbrž se změnilo v masovou vyjížďku za prací, zejména do průmyslu. Zvýšil se podíl nezemědělských profesí a celková sociálně ekonomická skladba populace venkovských sídel byla uvnitř sídel více heterogenní než v dobách soukromého hospodaření. K zřetelnější demografické a stavební diferenciaci sídel v rámci dosa-
vadní sídelní soustavy však nedošlo.

Teprve ve druhé polovině 60. let překročil rozpor mezi dochovanou sítí venkovských sídel a dosaženým stupněm rozvoje zemědělské výroby hranice jednotlivých sídel a obcí. Zastavěná území jednotlivých sídel začala být těsným prostorem pro rozvoj zemědělské výroby v období vytváření větších ekonomických celků, vnitropodnikové koncentrace a počátku rozvoje vyšších forem zemědělských služeb. V 60. letech byly vytvořeny jen omezené podmínky pro rozvoj vědeckotechnického pokroku v zemědělství. Ve většině zemědělských závodů zůstala zachována

nízká koncentrace a univerzální struktura zemědělské výroby. V podmínkách nízkého stupně koncentrace jejího řízení (převládala středisková organizace) bylo možno vznikající rozpory mezi dochovanou sítí sídel a novou organizací zemědělské výroby řešit v rámci jednotlivých zemědělských podniků (přepřavou pracovníků mezi bydlištěm a pracovištěm na upravených traktorových přívěsech, dojížděnou na kolech, motocyklech apod.).

Léta 1960—1970 byla etapou přechodu k velkovýrobním formám hospodaření a prvního slučování JZD.

Slučování a inovace výrobních postupů měla odezvu i v investiční výstavbě. Zvětšilo se měřítko všech objektů, které se umísťovaly již téměř výhradně mimo sídlo, do volné krajiny.

Se slučováním výrobních podniků ve větší výrobní celky se zvýšil význam některých vesnic. V předchozích fázích vývoje byla venkovská sídla vzájemně rovnocenná a měla charakter samostatných výrobních jednotek. Sloučení zemědělských podniků z několika obcí do jednoho výrobního celku a situování nové výstavby pouze do vybraných středisek zemědělské výroby (tehdy to byla zhruba polovina vesnic) ovlivnilo hospodářský význam jednotlivých sídel a jejich postavení v osídlení. Vývoj zemědělské výroby a vývoj osídlení se pomalu dostávají do rozporu.

Výrazně narůstá rozpor mezi dochovanou sídelní sítí a organizací zemědělské velkovýroby v 70. letech. Podstatné zvýšení výměry zemědělských podniků, jejich nová vnitropodniková organizace a rozvoj jejich kooperace postupně nacházely svůj odraz ve vzájemných vztazích sídel, ve výraznější diferenciaci jejich hospodářského, sociálního a kulturního vývoje. Na základě těchto změn se pak s určitým časovým odstupem prosazovala i diferenciacie demografického, urbanistického a stavebního vývoje sídel.

Zatímco v 70. letech ještě docházelo ke koncentraci zemědělské výroby, která byla provázena výstavbou velkokapacitních objektů, současná doba přináší změny v této koncepci, koncentrace je v současné době považována za skončenou a v dalším období nelze očekávat výraznější změny ve stávající struktuře ani velikosti podniků.

Nelze předpokládat, že by v budoucnu došlo podle původních projektů k výraznému soustřeďování výrobních aktivit zemědělské prvovýroby a služeb pouze do vybraných sídel, která jsou považována za zemědělsky perspektivní, ev. zemědělsky stabilizovaná (střediska menšího významu a některá nestředisková sídla trvalého významu). Naopak velmi pravděpodobně dojde i k dalšímu využívání některých sídel, která byla považována za neperspektivní pro dočasný charakter zemědělských objektů. Vzhledem k nutnosti zkrátit dovozní a rozvozní vzdálenost mezi účelovými zemědělskými objekty a zemědělskými plochami a vzhledem k preferenci adaptací a modernizací před novou výstavbou zemědělských objektů bude nutno zachovat mnohem hustší síť zemědělských staveb v území, než se původně předpokládalo, a to i v těch sídlech, kde se původně uvažovalo o vyloučení zemědělské výroby.

S tím bude souviset i potřeba určité dekoncentrace bytové výstavby pro pracovníky v zemědělství a odpovídajících zařízení občanské vybavenosti.

Změna názorů na další rozvoj zemědělské výroby má a bude mít nesporný dopad na venkovský prostor a jeho sídelní strukturu. Další vývoj zemědělské výroby (což bude platit dlouhodobě, pokud snad nebu-

dou potraviny vyráběny bez vazby na půdu] hovoří spíše ve prospěch zachování dnešní poměrně husté struktury sídel venkovského prostoru.

Proces koncentrace zemědělské výroby dospěl do stadia, kdy funkce sídla zemědělského podniku plní cca 2000 vesnic a měst (sídla ředitelství státních statků nebo vedení JZD) a funkci sídla specializované zemědělské provozovny cca 13 000 sídel, to znamená asi 2/3 všech venkovských sídel. Zbývajících 7000 sídel má funkci doplňkové zemědělské výroby, nebo jsou v nich umístěny provozovny dočasného významu.

Snaha o koordinaci koncepce dalšího rozvoje zemědělské výroby a vývoje osídlení vyústila ve vypracování návrhu střediskové soustavy, která v roce 1971 vstoupila v platnost. Jde v podstatě o třístupňovou střediskovou soustavu, která preferuje střediska osídlení všech stupňů.

Pro zemědělské obyvatelstvo mají význam především střediska osídlení místního významu, která představují centra venkovského osídlení a která mají svému zázemí poskytovat základní obslužné funkce. Vedle těchto obcí existuje však početná skupina nestřediskových sídel trvalého významu a tzv. sídel ostatních.

Tato sídla jsou proti uvedeným střediskovým sídlům ve značně nevýhodě, neboť se u nich nepředpokládá další rozvoj, což má za následek omezení z hlediska občanské vybavenosti a z toho plynoucí zhoršení životních podmínek obyvatel těchto obcí (do roku 1986 se toto omezení týkalo i bytové výstavby, stavebníkům nebyl poskytován finanční příspěvek).

Přitom se jedná o značný počet obcí, ve kterých žije zhruba 52 % venkovského obyvatelstva (značnou část toho představují zemědělci).

Z pohledu urbanistické koncepce jsou nestředisková sídla chápána jako relativně nerozvojová, tedy nepočítá se v nich s dalším rozšiřováním bytového fondu, technické a sociální infrastruktury apod., přestože tvoří většinu sídel v ČSSR. V důsledku koncentrace urbanizačních aktivit do střediskových sídel dochází tak k nežádoucím vývojovým trendům v oblasti životních podmínek. I když vyhlášky č. 136/1985 Sb. a 255/1985 Sb. zmírňují nevýhody spojené s výstavbou bytů v těchto malých sídlech, jejich vyliďňování pokračuje.

Snaha o koncentraci urbanistických aktivit na venkově pouze do vybraných sídel je v rozporu s plošným charakterem zemědělské výroby na půdě a rozmístěním zemědělských výrobních kapacit, které jsou i na území „nerozvojových“ či „zánikových“ obcí, kde musí být nevyhnutelně i pracovní síly. Urbanisté nezhodnotili dostatečně problém koncentrace a dopravy pracovníků na pole a do zemědělských hospodářských objektů. Neprojednali se zemědělci otázku pohotovosti ani vlastní reprodukce pracovních sil.

Nezhodnotila se ani národohospodářská funkce území a s ní související sociálně ekonomické funkční osídlení venkova. Ani argument, že v těchto sídlech bude postupně převažovat rekreační funkce, nemůže plně obstát, a to už jen z toho důvodu, že ne všechna sídla budou splňovat podmínky kladené na rekreační funkci. Přitom i varianta tzv. „druhého bydlení“ zásadně změní charakter bydlení a struktury obyvatelstva těchto obcí. Klesá samozásobitelská funkce v těchto sídlech, protože ani rostoucí počet víkendových obyvatel nemůže tuto úlohu zabezpečit. Dochází k zásadním strukturálním změnám v životním stylu obce a k rychlému úbytku reálných i potenciálních zdrojů pracovních sil pro zemědělskou prvovýrobu.

Důsledky uvedených urbanizačních trendů se negativně promítají do prostorového rozložení bytového fondu a obyvatelstva. Dochází k migraci obyvatelstva z venkovských obcí.

Důsledkem uvedeného vývoje je zvyšování nevyužitého bytového fondu v uvedených sídlech. Příčinou tohoto stavu v malých sídelních jednotkách je nedostatečná kvalita životních podmínek, spočívající ve špatné dostupnosti občanské vybavenosti.

Výhledové urbanistické koncepce požadují intenzifikaci sídelní sítě ČSSR z hlediska bytové politiky cestou koncentrace výstavby bytů do středisek místního, a zejména obvodního významu. Argumentují tím, že si již „nemůžeme dovolit nadměrně petrifikovat bytový fond jeho dalším rozsáhlým umísťováním do malých sídel pod 10 000 obyvatel, neboť by to dál zvyšovalo už i tak neúnosný stupeň dojízdky (Benuška 1986), a proto navrhuji diferencovaně aplikovat vyhlášku o finanční podpoře individuálních stavebníků rodinných domků (v největších sídlech umožňovat maximální, v nejmenších minimální subvence a půjčky).

Pro zemědělství jsou důsledky urbanizačních trendů nepřijatelné a zhoršování životních podmínek ve značném počtu malých sídel s následným vyliďňováním způsobuje již dnes značné problémy.

Vývoj obyvatelstva podle sídelních kategorií potvrzuje nebezpečí vyliďňování nejmenších venkovských sídel, v kterých má zemědělství dosud značný počet pracovních sil. Koncepce založená na silné urbanizaci a koncentraci je z hlediska dalšího rozvoje venkovského osídlení nereálná a je třeba ji přehodnotit.

Přestavbu venkovského osídlení je třeba chápat jako vývojovou tendenci, která by měla být postupně upřesňována podle vývoje společnosti v souladu s potřebami jejího sociálního a hospodářského rozvoje. V tom smyslu je nutno přistupovat k této problematice, nepřizpůsobovat se krátkodobým a nesystematickým přístupům, hledat způsoby usměrnění všech nežádoucích prvků a procesů současného vývoje venkovského osídlení.

Současná urbanistická koncepce nejvíce postihuje zemědělství. Plošný charakter zemědělské výroby a decentralizované rozmístění výrobních kapacit (především živočišné výroby) vyžaduje zabezpečit relativně územně rovnoměrnou reprodukci pracovních sil, což předpokládá zabezpečit alespoň minimální životní podmínky (bydlení, občanskou vybavenost) i v sídlech nestřediskového charakteru. Současná tendence vyliďňování těchto sídel vážně ohrožují zabezpečení především živočišné výroby pracovními silami. Proto je třeba na základě konkrétní analýzy zkonfrontovat situaci v jednotlivých oblastech a jejich urbanistické řešení s reálnými a perspektivními potřebami zemědělské výroby a navrhnout úpravy v rámci aktualizace projektu urbanizace ČSR a SSR.

Osídlení je výslednicí dlouhodobého historického vývoje. Jedná se o „systém“ s relativně velmi pozvolnými změnami základních prvků. Vyplývá to také ze skutečnosti, že příslušnost k určitému územnímu společenství nebo sídlu není pro převážnou část jeho obyvatel záležitostí volby, ale věcí objektivní životní nutnosti. Proto také pravděpodobnost, že obyvatelé daného sídla budou reagovat na změny v sídelních podmínkách trvalým odchodem, je podstatně menší než např. u členů určitého pracovního kolektivu na změny v tomto kolektivu. Stabilita sídla, především v etapě rozvinuté výstavby rodinných domků na vesnici, je větší než stabilita pracoviště. Prokázaly to výzkumy skutečné i potenciální

sídelní a profesní mobility v zemědělství a na vesnici. V těchto výzkumech se také projevila různorodost nároků venkovské populace na místo trvalého bydliště, práce i odpočinku. Právě tyto momenty vedou k tomu, že nároky a požadavky obyvatelstva se často neshodují s koncepcemi optimální velikosti měst a menších sídel se střediskovou funkcí a ani s řadou sociálně ekonomických, urbanistických nebo i sociologických úvah.

Ze společenského hlediska je důležitým paralelním jevem, vyvolaným integračním vývojem zemědělské výrobní základny, proces administrativního slučování malých obcí do větších územních celků. Na tento vývoj také reaguje oblast státní správy vytvořením střediskových národních výborů. V dubnu 1982 schválila vláda ČSSR komplex opatření, v nichž jsou vyjádřeny zásady zřizování a působnosti národních výborů ve střediskových obcích (tzv. malá novela zákona o národních výborech, která nabyla účinnosti od 1. 7. 1982).

Národní výbory ve střediskových obcích budou mít větší možnosti k všestrannému ovlivňování hospodářského, sociálního a kulturního rozvoje územního obvodu.

Vytvoření střediskových národních výborů je na druhé straně doprovázeno zánikem mnoha MNV. To má někdy negativní dopad na další vývoj obcí bez střediskové funkce, projevující se především zhoršující se vybaveností obce (včetně bytové výstavby) a ve svém důsledku i migrací obyvatelstva. Poznatky získané v různých obcích ČSR i SSR tuto skutečnost potvrzují.²⁾

Při výběru střediskových obcí byla současně zkoumána možnost uvést do souladu správní síť se sítí zemědělských podniků, zvláště JZD. Ne vždy se tento záměr podařil³⁾, a to z několika důvodů: Počet JZD je nižší než počet navrhovaných střediskových obcí, územní obvody některých zemědělských podniků v některých případech přesahují nejen územní obvody středisek osídlení místního významu, ale přesahují i hranice okresu, rozsah území a vzdálenosti zemědělských podniků jsou v řadě případů větší než maximální vzdálenosti (10 km) určené pro styk občanů se správním centrem. Zemědělské podniky jsou organizovány podle principů socialistické zemědělské velkovýroby, správní síť musí respektovat zájmy a potřeby občanů a musí vycházet ze sídelní struktury. Soulad sídel a územních obvodů střediskových obcí se sídly a hospodářskými obvody socialistických zemědělských podniků (nebo jejich ucelených částí) by však vytvořil příznivější podmínky jak pro racionalizaci organizace zemědělské výroby, tak pro racionalizaci územní správy a pro racionalizaci společenského života v administrativně sloučeném svazku sídel.

Další vývoj vzájemného vztahu zemědělství a osídlení ve venkovském prostoru nelze podceňovat. Venkov není možno ponechat bez racionální regulace jeho hospodářsko-výrobní základny a bez urbanistické koncepce rozvoje jeho výstavby. Cílem takového postupu by mělo být udržet

²⁾ V období 1983—1984 bylo provedeno dotazníkovou formou šetření v okr. Bruntál, Benešov, Kroměříž, Český Krumlov a Liptovský Mikuláš. V mnoha obcích nestřediskového charakteru dochází k výrazné migraci. V těchto sídlech je však řada zemědělských provozů, pro něž je nutno zajistit pracovní síly.

³⁾ Příklad ze Severomoravského kraje udává, že sídla JZD se v 71,1 % shodují s navrhovanými střediskovými obcemi a ve zbývajícím procentu sídel JZD jsou a budou místní národní výbory s dosavadní působností.

ní přiměřeného počtu obyvatel na venkově, který je nezbytným předpokladem k dokonalému využívání zemědělské výroby, lesního hospodářství, ale i k využívání ostatních místních zdrojů, k rozvoji rekreace apod.

Analýza stavu a vývoje venkovského osídlení a životních podmínek venkovského obyvatelstva v ČSSR ukázala, že chybí pevné obecné základy pro komplexní cílevědomé řízení vývoje venkovského prostoru.

Osídlení venkovského prostoru se do značné míry vyvíjí živelně, v rámci autoregulačních procesů reagujících na dílčí vývojové změny plánované a uskutečované převážně na odvětvové úrovni. Pojetí venkovského osídlení jako systémového celku chybí, vědomí komplexnosti souvislostí vazeb mezi dílčími prvky není zpravidla součástí rozvojových záměrů ani řešení. Hlavním důvodem je to, že průřezové a relativně komplexní plánovací disciplíny, které v ČSSR existují, tj. oblastní a územní plánování, se zaměřují převážně na města a městské aglomerace, kde objem i tempo změn reprezentovaných hlavně investicemi je největší. Teorie a metodika výzkumu, analýzy i plánovitého řešení rozvoje venkovského prostoru je podstatně méně propracovaná než u měst. Osvojení těchto nástrojů v aparátu plánování a řízení územního rozvoje, u pracovníků a projektantů národních výborů, není dostačující. Závažným problémem je skutečnost, že osídlení měst a venkova je dosud chápáno jako dvě odlišné sféry územního rozvoje a často také řešeno různými organizacemi. Venkovský prostor je stále chápán jako rezerva extenzivního osídlení.

ZÁVĚR

Vývoj posledního desetiletí ukázal, že je třeba uplatnit nové přístupy k perspektivnímu řešení rozvoje území státu. Je třeba brát v úvahu omezenost primárních zdrojů, postavit do popředí zájmu otázky zabezpečení výživy obyvatelstva a ekologické podmínky života. Venkovský prostor je třeba racionálně začlenit do koncepcí prostorového rozvoje. Nelze jej nadále považovat pouze za rezervoár základních zdrojů pro život obyvatelstva — potravin, pitné vody, surovin a paliv, relativně čistého ovzduší. Je třeba uvážit, že čerpání těchto zdrojů již naráží na omezené schopnosti jejich přirozené reprodukce.

Optimalizace využití venkovského prostoru a jeho zdrojů je základní úlohou perspektivního řešení prostorové existence společnosti.

Dosavadní změny sídelní sítě lze hodnotit vcelku příznivě. V ČSSR nedošlo ani k nadměrné koncentraci obyvatelstva do velkoměst, ani k nepřiměřenému odlivu obyvatelstva z venkova.

Současné tendence našich urbanistů však směřují k další koncentraci obyvatel do měst a tím k porušení dosavadní, již v současné době částečně narušené rovnováhy v rozmístění obyvatelstva.

Literatura

- BENUŠKA, M.: Bilancovanie bytovej výstavby. Plánované hospodárství, 1986, č. 8.
SLEPIČKA, A.: Venkov a/nebo město. Praha, Svoboda 1981.
TRNKOVÁ, V.: Ekonomické a sociální aspekty odvětví zemědělství v systému územního plánování. [Kandidátská disertace.] Praha, VÚEZVŽ 1983.
TRNKOVÁ, V.: Úloha zemědělství v území a jeho vliv na další vývoj venkovského prostoru. In: Aktuální sociologické otázky rozvoje venkova a města ČSS při ČSAV. [Sborník.] Kutná Hora 1985.

Došlo dne 7. 1. 1987

ТРНКОВА, В. (Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Прага): *Сельское хозяйство как фактор развития заселения и дальнейшего развития сельских областей*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 23, 1987 (1) : 1-9.

Развитие сел относится к актуальным задачам современности. Главный фактор, обуславливающий их дальнейший подъем, размещение их населения и бытовые условия на селе, это — сельское хозяйство. Несоответствие между концепциями развития и сельским хозяйством ведет к обезлюдению сел и к уходу работников из земледелия. Эта ситуация типична, главное, для наименьших населенных пунктов, где неблагоприятнее всего проявляют себя последствия схематически внедряемой категоризации сел.

села; заселение; сельское хозяйство; развитие концепции

TRNKOVA, V. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Praha): *Agriculture as a Factor of the Development of Settlement and Further Development of the Rural Regions*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 23, 1987 (1) : 1-9.

The development of rural areas belongs to the topical tasks of today. Agriculture is the main factor to influence further development of the rural areas, distribution of rural population and living conditions in the country. A disharmony between the developmental conception of the settlement and evolution of agriculture leads to the depopulation of the rural areas and to the exodus of labour from agriculture. This situation is particularly typical of the smaller villages, affected to the highest degree negatively by the schematical introduction of settlement categorization.

rural areas; settlement; agriculture; developmental concepts

TRNKOVA, V. (Forschungsinstitut für die Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Praha): *Die Landwirtschaft als Faktor der Entwicklung von Besiedlung und weiteren Erschließung des ländlichen Raumes*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 23, 1987 (1) : 1-9.

Die Entwicklung auf dem Lande gehört heute zu den aktuellen Aufgaben. Der Hauptfaktor dieser Entwicklung, der Standortverteilung der Bevölkerung und der Lebensbedingungen auf dem Lande ist die Landwirtschaft. Der Widerspruch zwischen den Konzeptionen zur Entwicklung der Besiedlung und der Landwirtschaft führt zur Entvölkerung der ländlichen Gebiete und zu Abwanderungen aus der Landwirtschaft. Das betrifft vor allem die kleinsten Siedlungen, wo sich die schematische Anwendung der Kategorisierung von Dörfern am stärksten auswirkt.

Ländl. Gebiet; Besiedlung; Landwirtschaft; Entwicklungskonzeption

Adresa autorky:

Dr. Věra Trnková, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1

POKYNY PRO AUTORY VĚDECKÝCH ČASOPISŮ ČSAZ

Časopis uveřejňuje původní vědecké práce, krátká sdělení a přehledné referáty, tzn. práce, jejichž podkladem je studium literatury a které shrnují nejnovější poznatky a současný stav v dané oblasti.

Autor je plně odpovědný za původnost práce a za její věcnou i formální správnost. K práci musí být připojen souhlas vedoucího pracoviště s publikací článku a prohlášení autora o tom, že práce nebyla publikována jinde.

Jednotlivé práce nemají přesahovat rozsah 15 stran psaných na stroji včetně tabulek, obrázků a grafů. V práci je nutné používat jednotky odpovídající soustavě měrových jednotek SI (ČSN 01 1300).

Technická úprava rukopisu

Úprava rukopisu má odpovídat státní normě ČSN 88 0220 (formát A4, 30 řádek na stránku, 60 úhozů na řádek, mezi řádky dvojité mezery). Ilustrace, grafy, tabulky a fotografie se dodávají zvlášť, nepodlepují se. Na zadní straně se vyznačí tužkou pořadové číslo obrázku nebo grafu a napíše se jména autora článku. Texty k obrázkům a grafům se dodávají na zvláštním listě, umístění se označuje na levém okraji příslušné strany rukopisu číslicí v kroužku. Tabulky se číslují zvlášť římskými číslicemi.

Vlastní úprava práce

Název práce (titul) nemá přesahovat 85 úhozů. Jména autorů se uvádějí bez titulů, s počátečním písmenem jména.

Souhrn — Vypracování souhrnu je třeba věnovat obzvláštní péči. Autor do něho má shrnout vše, co je na jeho práci pozoruhodné a nové a co má být dokumentováno. Souhrn má být nekritickým informačním výběrem významného obsahu a závěru článku, nikoliv však jeho pouhým popisem. Musí vyjádřit všechno podstatné, co je obsaženo ve vědecké práci, nemá ji však nahradit. Nesmí překročit rozsah 170 slov. Je třeba, aby byl psán celými větami a ne telegrafickým způsobem. Souhrn začíná jménem autorů, adresou pracoviště, titulem článku a citací časopisu.

Klíčová slova (Key words, index terms) — Připojují se po vynechání řádku pod souhrn. Klíčovým slovem rozumíme substantivum, které je nutné pro věcné zařazení předložené práce. Klíčová slova se řadí směrem od obecnějších výrazů ke konkrétním. Začínají malým písmenem a oddělují se středníkem. Jejich počet závisí na povaze práce a neměl by klesnout pod tři a převýšit dvanáct slov.

Úvod — Má obsahovat hlavní důvody, proč byla práce uskutečněna, a velmi stručnou formou stav studované otázky. Je nutno se v něm vyhnout rozsáhlým historickým přehledům. Uvádí se bez nadpisu, je možné v něm uvést k práci se vztahující autory, přičemž se doporučuje co nejnižší počet autorů.

Materiál a metoda — Metody se popisují pouze tehdy, jsou-li původní, jinak postačuje citovat autora metod a uvádět jen případné odchylky. Je v nich popsán pokusný materiál. Popis metody by měl umožnit, aby kdokoli z odborníků mohl podle něho a při použití uvedených citací práci opakovat.

Výsledky — Doporučuje se nepoužívat k vyjádření kvantitativních stavů tabulek a dát přednost grafům, anebo tabulky shrnout v statistickém hodnocení naměřených hodnot. Tato část by neměla obsahovat teoretické závěry ani dedukce, ale pouze faktické nálezy.

Diskuse — Obsahuje zhodnocení práce, diskutuje se o možných nedostacích a práce se konfrontuje s výsledky dříve publikovanými (požaduje se citovat jen ty autory, kteří mají k publikované práci bližší vztah), pokud mají souvislost nebo jsou s předloženou prací nějak srovnatelné.

Literatura — Musí odpovídat státní normě ČSN 01 0197, tj. citace seřadit abecedně podle jména prvních autorů; příjmení (verzálkami); zkratka jména (dvojtečka); plný název práce (tečka); úřední zkratka časopisu, ročník, rok vydání, číslo, první stránka — poslední stránka (před číslo se uvádí zkratka č. a před první stránku s.); u knih je uvedeno místo vydání, vydavatel a rok. Odkazy na literaturu v textu jsou uvedeny jménem autora a rokem vydání. Do seznamu se zařadí jen práce citované v textu.

Pokud autor používá v práci zkratk jakéhokoliv druhu, je nutné jejich vysvětlit, aby se předešlo omylům při překladech. V názvu práce a v souhrnu je lépe zkratk nepoužívat.

Na zvláštním listě uvede autor plné jméno (i u spoluautorů), akademické, vědecké a pedagogické tituly a podrobnou adresu pracoviště s PSČ.